

WINKLER-KÓDEX 1506

A nyelvemlék hasonmása, betűhű átírata és latin megfelelői. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közléteszi Pusztai István. (Codices Hungarici IX.) Bp. 1988. Akadémiai K. 771 l.

A Codices Hungarici sorozat 1942-ben Szabó Dénes gondozásában magyar nyelvű kódexek hasonmásának közreadásával indult (*Jókai-k.* 1942, *Apor-k.* 1942, *Guary-k.* 1944). 1960-ban a *Példák Könyve* és a *Birk-kódex* megjelenésével (IV., V. köt.) a sorozat jellege megváltozott: az egyes kötetek alapos tanulmány kíséretében a kódex fényképmásolata mellett azok paleográfai hű olvasatát és latin forrásait is tartalmazzák. (L. még *Cornides-k.* 1967.) Mivel a *Müncheni-* és a *Jókai-kódex* faksimiléje korábban önállóan megjelent, a VII. (*Müncheni-k.* 1971) és a VIII. kötet (*Jókai-k.* 1981) hasonmást nem közöl. A sorozatban megvalósuló összetett kiadási forma — elvben legalábbis — ideálisnak tekinthető. A lassan szaporodó köteteket viszont a komplexitás közös igényén túl alig köti össze valami. Bár minden egyes kódex fölvet sajátos problémákat is, halaszthatatlanná vált egy rugalmasan kezelhető, mégis egységes szerkesztési szabályzat kidolgozása. Mivel a sorozat folytatását az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke vállalta, a szabályzattervezet elkészítése is rá hárult. Az MTA Irodalomtudományi Intézete közreműködésével egy munkaközösség keretében 1983-ban elkészült új szabályzattervezet „próbája” a *Winkler-kódex* volt. Ha mint recensens utólag néhány megoldást kérdésessé teszek, illendő mint a munkaközösség meghívottjának a felelősségben is osztoznom.

A *Winkler-kódex* küllemét tekintve a sorozat legigényesebb darabja. A Kiadó rendkívül nagyvonalúan bánt a helykihasználással, lehetőséget teremtve arra, hogy a 8-ad réteg kódex fotókópiája, átírata, a latin források és a jegyzetek egymás mellett kapjanak helyet. Mivel azonban a latin források egy része azonosítatlan maradt, és mert jegyzetek helyett a kiadási szabály-

zat inkább szerkesztői jeleket javall, ez a nagyvonalúság szinte a pazarlás határát súrolja.

A kódex nagy valószínűséggel a margitszigeti domonkos apácák használatára készült vegyes tartalmú kézirat. Irodalomtörténeti szempontból a részben eredetinek tekinthető vágáns ritmusú versek, cantiók értékesek, mint az *Atyának bölcsessége*, az *Emlékezéssel keresztyén*, *Szent ének, ki dicséeri Szűz Máriát* és a két verses regula.

A Bevezetésről

Pusztai István bevezető tanulmányában nagy gonddal rendszerezi a kutatás eddigi eredményeit, átfogó leírást adva a kódex külsejéről, történetéről, tartalmáról és forrásairól. Megállapításait mérvadónak kell elfogadnunk. A kódex domonkos eredete vitathatatlan. Pusztai István azonban nem zárja ki teljesen Mezey László felvetését sem, hogy esetleg a budai vilhelmita kolostorban másolták. „Talán ez a magyarázata annak — fűzi hozzá —, hogy miért került kódexünkben a Szent Péter mártírhoz intézett könyörgés a domonkos szentekhez (Domonkos, Aquinói Tamás, Vince, Katalin) intézett könyörgések közé, holott egyidős domonkos breviáriumok litániájában az ő nevével nem találkozunk” (16). Bár Mezey László felvetése is inkább csak a kódexben szereplő Vilmos-név (234) ihlette ötlet, az idézett megjegyzést mindenképpen korrigálni kell. Veronai Péter mártír az előbb felsoroltak mellett a legnépszerűbb domonkos szent, Észak-Itália inkvizítora volt, híres prédikátor, akit 1252-ben az eretnekek meggyilkoltak. Radó Polikárp *Libri liturgici...* című katalógusában öt olyan domonkos liturgikus kódexet sorol fel, ahol vagy a Mindenszentek litániájában, vagy az ezt követő könyörgésekben

szerepel Péter mártír (275, 292, 326, 389, 476). Egyébként a kódexet bevezető kalendárium is jelzi ünnepét április 29-én.

A kalendáriumot követő latin szövegek most kerültek először kiadásra. „Latin ájtatosságok” címen foglalja össze a szerző az idevonatkozó tudnivalókat (24–25). Egy rövid tartalomjegyzék azonban a magyarázatoknál jobban érzékeltette volna a fejezet óráskönyv jellegét, egyúttal áttekinthetővé is téve azt. A hiányt ezennel pótoljuk.

1. Mindenszentek litániája könyörgésekkel (21–31).
2. Suffragiumok: a. a Szentlélekhez: *Veni Sancte Spiritus* (33); b. a Szentháromsághoz: *Te invocamus, te adoremus* (33); c. az Oltáriszentséghez: *O sacrum convivium* (33–34); d. Szűz Máriához: *Sub tuum praesidium* (35–36).
3. *Magnificat* (42–23).
4. *Ave Maria* (45).
5. *Pater noster* (45–46).
5. *Ave regina coelorum, mater regis angelorum* (Mária antifóna, 46).
7. *Salve regina, mater misericordiae* (Mária antifóna 46–47).
8. *Credo* (Apostoli hitvallás 47–48).
9. *Christe qui lux es et dies* (A kompléta himnusza 48–49).
10. *Miserere mei Deus* (az 50. zsoltár 50–53).
11. *Te Deum* (54–57).
12. *Ave regina coelorum, ave domina angelorum* (Mária antifóna 57).
13. *Confiteor, Absolutiones* (57–60).
14. *Patris sapientia* (A szent kereszt órái, himnusz 60–65).
15. *Credo* (Nicea-konstantinápolyi hitvallás 65–69).
16. *Gloria*
17. *Benedictus* (70–73).

Az átírásról

A kódexet magyar szakos tanárjelöltek másolták Korompay Klára irányításával. Pusztai István a másolatot többször összevetette az Egyetemi Könyvtárban őrzött eredetivel (Cod. Hung. XVI. Nro 2. 1506), majd az említett szabályzat szerint nagy gondnal és következetességgel átdolgozta. Kifogásaim nem érdemiek, tekintessenek inkább problémafelvetésnek. A kódex rubrumozása nagyrészt nem készült el. Az iniciálék és maiusculák helyét vagy kihagyta a másoló, vagy vékony tollvonásokkal jelezte az odaszánt betűt. Az első esetben az átíratban zárójelben olvasható a kiegészítés hol nagy-, hol kisbetűvel. (A 12–13. lapon számtalan példa: *(K)yricleison, (o)ra pro nobis*.) Szerencsésebb lett volna mindig nagybetűt használni, hiszen ez került volna oda (l. a litániák modern kiadásait is). A második esetben viszont kimondottan za-

varó, hogy az átíratban normál betűként van kezelve a később beírandó maiusculát jelző „őr-betű”. Így vagy olyan furcsa alakzat jön létre, mint a *pOst* (25, 5), vagy a *Atvan* (82, 4), vagy a szöveg teljesen tagolatlaná válik. Ez például a *Szent ének, ki dicséri Szűz Máriát* cantiónál nem kis hiba, ugyanis a versszakok kezdete egyáltalán nem tűnnek fel. (A 340–351. lapokon 11 alkalommal.) Amikor mégis beírásra került a vörös vagy kék iniciálé, *(p)Pater* megoldással jelzi az átírat az őr-betűt, mintha a zárójelben lévő betűnek javítása lenne a rákövetkező. A két utóbbi esetben inkább más betűtípust vagy jegyzetet javasolnék, hogy a scriptor szándéka ne essék áldozatul egy szöveg-idegen szerkesztői elvnek.

A nagy I és J betű használata a XVI. századi kéziratok átírásánál általában gondot jelentenek. A jelen átíratban Pusztai István formai megoldást választott, az egyszerű I helyén megtartja az I-t, a két vonallal áthúzott I-nél J-t használ. (*Judas* 89, 14; *Iambor* 103, 3; *Ioseph* 106, 19 — *Imnar* 87, 3; *Jme* 106, 10; *Janos* 106, 20; *Jtt* 153, 17.) Szerintem itt egyetlen betű, az I kétféle írásmódjáról van szó. (A kisbetűk is emellett szólnak: *imnar* 108, 15; *ianus* 103, 6; *ioseph* 109, 13).

A központozással kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy a kódex másolója a tagolásra a vessző és a felemelt pont mellett egy, a mai felkiáltójelhez hasonló jelet is használ, ez azonban a Bevezetés megállapításával szemben (22) szünetjel és nem felkiáltójel. A felemelt pontoknak a hangos felolvasásban jutott elsősorban szerep, ezért található oly nagy számban a suffragiumokban (33–37). Mai értelemben ez inkább vessző, mint pont.

A rendkívül igényes kiadást több ízben sajnálatosan megcsúfolta a technika, az utórevízió után ugyanis kilenc sor kiesett. Javításnál kimetszik, újra szedik és visszragasztják a sort. Feltehetően a ragasztás engedett el a fényképezés előtt a következő esetekben: 22,10; 60,14; 96,15; 110,5; 211 latin 2. sor; 252 latin 2. sor; 266 latin 3. sor; 349,5; 363,22. Az átírásból hiányzó sorok a faksimilén olvashatók, ezért ezeket főlegesen pótolnunk, ezzel szemben a latin forrásokat Pusztai István kézirata alapján kiegészítjük. 211: *Dixerunt ergo ad invicem: „Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Ut. 252: quem habuisti, quando nudus*

et miserabilis in cruce pependisti, et omnes amici et. 266: temetipsum et per amorem piissimae matris tuae, gloriosae Virginis Mariae et per.

A latin forrásokról

A kiadás legtöbb munkát igénylő, mégis a legnehezebben értékelhető részét a latin források jelentik. Pusztai István óriási erőfeszítéseket tett főleg a *Mária-siralom* és a *Passió* hiányzó eredetijének felkutatására illetve rekonstruálására. Nem rajta múlt, hogy az eredmény inkább enged bepillantást a XIV–XV. századi szerzők kompilációs munkamódszerébe, mintsem valódi segédletet jelentsen a fordító és másoló

magyar szövegének elemzéséhez. Eredményei mégsem lebecsülendők és remélhetőleg ösztönzően hatnak majd a további kutatásokra.

Apró megjegyzések: 33,9 creabunt(ur) helyett creabuntur (az *ur* rövidítés egyszerű feloldása); 64,8 conditor helyett conditur; 120 lat. 2. sor scriptura helyett scripturae; 281 lat. 3. sor quamdiu helyett qua diu; 286,7–9 Rom 8,28; 288,3–6 Col 2,3.

A Winkler kódex új kiadása nemcsak a Codices Hungarici sorozat színvonalas folytatásának garanciája, hanem irodalomtörténetést és nyelvészt egyaránt a közzétett szövegek további feldolgozására kötelez.

Madas Edit

MEDICUSI ÉS BORBÉLYI MESTERSÉGEK

Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. Szerk. Hoffmann Gizella. Bp. 1989. Kiad. az MTA Irodalomtudományi Intézete. 675 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 9.)

A szegedi József Attila Tudományegyetem I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén diákmunkaközösség közreműködésével készült kiadvány orvos, gyógyszer-, kultúrtörténeti szempontból igen jelentős és érdekes dokumentumokat tett hozzáférhetővé Radvánszky Bélának az Országos Levéltárban található kéziratos hagyatékából. A közzététel tervével a századforduló éveiben maga a gyűjtő is foglalkozott. „Régi magyar orvosságok könyvek vagy Házi patika” címmel kívánta kiadni az anyagot, és a kiadással párhuzamosan „Házi gyógyítás és babona a XVI. és XVII. században” címen tanulmánykötet megírását is tervezte.

A szakirodalom a gyűjteményben lévő 15 kézirat közül 11-ről ismertetésekben, teljes vagy szemelvényes kiadásokból eddig is tudott. Most valamennyi kézirat szövegét kezébe veheti a kutató, még pedig két megsemmisült vagy lappangó kézirat kivételével nem is Radvánszky másolatából. A sajtó alá rendezők ugyanis 13 forrásnak a szövegét az eredeti kéziratokból közölték.

Az ismeretlen kéziratok között a kiadványban olvasható a Méliusz *Herbarium*ához kötött lapokról egy a XVI–XVII. századfordulóban összeírt 777 receptgyű-

temény és a könyv egy más példányához fűzve, egy XVII–XVIII. századi orvos- és szakácskönyv 33 darab, XVII. századi írású orvosságos receptje. (Kár, hogy az ígértesnek tetsző „hallatlanul izgalmas, orvos- és gyógyszer-történeti szempontból rendkívül érdekes és értékes” többi anyag közelébe „technikai okok miatt meghiúsult”.) A harmadik forrás egy 1668-ban Konstantinápolyban leírt lóorvosságos könyv; a negyedik az 1711 előtti származású *A Szakács-Mesterségeknek rövid leírása* című házi mindeneskönyv orvosi vonatkozású része.

A szóban forgó orvoscönyvek nem egyetemet járt tudós orvosdoktorok munkái, nem olyan nagy igényű gyűjtemények, mint pl. az *Ars medica* volt (Varjas Béla: *XVI. századi magyar orvosi könyv*. Kolozsvár, 1943). „Házi patikák”, házi mindeneskönyvek, melyek az embert gyógyító, gyakran a lovakról szóló receptek mellett kertészeti ismereteken, növénytermesztésre, állattartásra vonatkozó tanácsokon kívül ételrecepteket, befőzési tanácsokat, a gyümölcsök téli tárolására vonatkozó utasításokat is tartalmaznak. De számos más hasznos tájékoztatás is olvasható bennük a fűvek hasznáról, a borkezelésről, méhészkedésről, vagy pl. hogyan kell tintát